

dr hab. Grzegorz Maciejewski, Prof. UE
Katedra Rynku i Konsumpcji
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
ul. 1-go maja 50
40-287 Katowice

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
magister Angeliki Pabian
pt. „Wyznaczniki i przesłanki rynkowej orientacji szkół wyższych w Polsce”
Wydział Zarządzania, Informatyki i Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Biznesu
w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2015
Promotor prof. dr hab. Roman Niestrój

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest próbą usystematyzowania i uzupełnienia aktualnej wiedzy na temat przemian zachodzących w polskim szkolnictwie wyższym, a także próbą oceny przystosowania polskich uczelni do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej. Identyfikuje wyznaczniki rynkowego zorientowania uczelni oraz czynniki różnicujące poziom orientacji rynkowej poszczególnych uczelni. Rozpoznaje stan świadomości i nastawienia pracowników naukowo – dydaktycznych oraz studentów w kwestii rozumienia przesłanek i konsekwencji rynkowej orientacji szkoły wyższej i urynkowania szkolnictwa wyższego. Przedstawia zależności pomiędzy osiągniętym poziomem zorientowania rynkowego a pozycją rankingową uczelni.

Ocena ważności i aktualności problematyki rozprawy

Współczesny rynek usług edukacyjnych na poziomie wyższym podlega widocznym przeobrażeniom pod wpływem takich trendów i megatrendów, jak: globalizacja gospodarki, wzrost roli edukacji i badań naukowych w społeczeństwie wiedzy i gospodarce opartej na wiedzy, komercjalizacja i umasowienie edukacji, racjonalizacja zarządzania ograniczonymi zasobami organizacji, rozwój współpracy instytucji edukacyjnych (zwłaszcza w obrębie Europejskiego Obszaru Wiedzy), a także wzmocnienie pozycji klienta na rynku usług edukacyjnych. Wskazane zjawiska uruchomiły w ostatnich dekadach XX. stulecia proces zmian

w działalności szkół wyższych w Europie, a po 1989 roku również w Polsce. Badacze sektora szkolnictwa wyższego wyraźnie wskazują na formułowanie się nowego modelu uczelni, cechującego się zorientowaniem na rynek (zarówno w zakresie kształcenia, jak i prowadzenia badań naukowych), konkurencją instytucjonalną w ramach sektora szkolnictwa wyższego, budowaniem pożądaných relacji uczelni z otoczeniem oraz profesjonalizacją zarządzania uczelnią w różnych obszarach jej działania (marketing, finanse, kadra, infrastruktura).

Szkoły wyższe, zmierzające do uzyskania przewagi konkurencyjnej na rynku, powinny w sferze zarządzania w coraz większym zakresie korzystać z doświadczeń biznesu oraz adaptować zasady i narzędzia marketingowe. Efektem zachodzących w szkolnictwie wyższym przemian powinna być uczelnia przedsiębiorcza, czyli uczelnia wielowymiarowa, działająca w wielu obszarach, poszukująca nowych szans i aktywnie współtworząca swoją przyszłość. Uczelnia przedsiębiorcza, to także instytucja cechująca się elastycznością w dostosowaniu do zmieniających się uwarunkowań rynku edukacji i badań, wciąż szukająca nowych źródeł przewagi konkurencyjnej.

Z tego też względu bardzo interesująco przedstawiają się zmiany dokonujące się obecnie w sektorze szkolnictwa wyższego. Obserwowane przeobrażenia w sferze potrzeb, motywacji i preferencji różnych grup interesariuszy uczelni wyznaczają nowe kierunki i sposoby zarządzania tymi podmiotami.

W tym kontekście wybór problematyki i tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej uznać należy za właściwy i aktualny. Szersze przedstawienie kwestii przystosowania polskich uczelni do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej, zwłaszcza identyfikacji wyznaczników rynkowego ukierunkowania uczelni oraz poziomu orientacji rynkowej szkół wyższych, wsparte rozpoznaniem literaturowym i empirycznym, przyczynia się bowiem do wzbogacenia wiedzy oraz wypełnienia luki badawczej w tym obszarze, widocznej w literaturze przedmiotu.

Ocena układu i struktury pracy

Dysertacja doktorska magister Angeliki Pabian to bardzo obszerne studium o charakterze teoretycznym – empirycznym. Składają się na nie wstęp, sześć rozdziałów, podsumowanie oraz załączniki o charakterze metodycznym i źródłowym.

Część teoretyczną pracy tworzą trzy pierwsze rozdziały, w których zamieszczono aparat pojęciowy oraz tło problemowe podejmowanego tematu. Szeroko opisano uwarunkowa-

nia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce, wychodząc od początków szkolnictwa wyższego na ziemiach polskich, przez jego odrodzenie po odzyskaniu niepodległości, wyzwania w okresie transformacji ustrojowej, aż do konfrontacji z wymogami Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (EOSW). Dla uporządkowania dotychczasowej wiedzy, dokonano także opisu rynku edukacji wyższej w Polsce, bardzo szczegółowo charakteryzując poszczególne jego elementy, tak podmioty, jak i przedmioty wymiany, cenę i koszty kształcenia. W części teoretycznej recenzowanej rozprawy przedstawiono również koncepcję marketingu, jako filozofię zarządzania biznesem, która zrodzona na gruncie przedsięwzięć komercyjnych z czasem znalazła zastosowanie w działaniach prowadzonych przez organizacje non profit, do których zalicza się także szkoły wyższe.

Część empiryczna dysertacji (rozdziały V i VI) przedstawia szczegółowy przebieg oraz wyniki samodzielnie zaprojektowanych i przeprowadzonych przez Autorkę badań empirycznych (metodą ankiety, techniką ankiety internetowej, za pomocą narzędzia badawczego, którym był kwestionariusz ankietowy zamieszczony na serwerze www), a także wnioski płynące ze zgromadzonego materiału. Przeprowadzone badania ankietowe na nielosowych próbach 637 pracowników nauko-dydaktycznych (w tym także rektorów i kierowników katedr) oraz 301 studentów uczelni wyższych, wsparte wcześniejszymi studiami literaturowymi, pozwoliły na zweryfikowanie sześciu hipotez badawczych postawionych przez Autorkę na stronie 150 rozprawy. Sam opis procesu badawczego oraz uzyskanych w wyniku jego przeprowadzenia informacji poprzedzony został wstępem metodycznym (rozdział IV) przedstawiającym problemy badania orientacji rynkowej organizacji.

Układ pracy, struktura podziału treści, kolejność rozdziałów i podrozdziałów jest poprawna i nie budzi większych zastrzeżeń. Tok wywodów jest uporządkowany i poprawny. Poszczególne rozdziały są ze sobą logicznie powiązane. Wywód prowadzony jest od elementów teoretycznych, ukazujących aktualny stan wiedzy na temat podejmowanej w dysertacji problematyki, przez zagadnienia metodyczne do empirii poszerzających wiedzę z zakresu teorii rynkowej orientacji przedsiębiorstw i organizacji non profit oraz implikacji praktycznych w tym obszarze. Za dyskusyjne uznać jednak należy wyodrębnienie rozdziału V, a zwłaszcza zatytułowanie go: „Projekt badań empirycznych nad orientacją rynkową uczelni”. Projektowanie badań, zgodnie z procedurą badania naukowego, należy do przygotowawczego etapu pracy i jako takie nie stanowi treści rozprawy doktorskiej. Patrząc z kolei na zawartość merytoryczną rozdziałów IV i V oraz na bardzo dużą objętość całego dzieła, rozważyć należało skrócenie i połączenie tych części pracy pod jednym tytułem np. „Podstawy informacyj-

no-metodyczne badań orientacji rynkowej szkół wyższych” czy „Metodyczne aspekty badania orientacji rynkowej szkół wyższych” – możliwości jest tu wiele.

Ważną częścią pracy jest wstęp. Zawiera on przekonujące uzasadnienie podjęcia tematu pracy oraz jej cele. Szkoda, że we wstępie nie znalazły się także zakresy pracy oraz wpływające z celów hipotezy badawcze. Zakończenie pracy stanowi podsumowanie rozważań, odniesienie się do postawionych celów i hipotez, a także wyartykułowanie wniosków płynących z bogatego materiału empirycznego. Niepotrzebnie Autorka powieliła w tym miejscu treści przedstawione we wstępie, zwłaszcza odnoszące się do zawartości poszczególnych rozdziałów. Skupienie się na osiągniętych rezultatach i płynących z nich wnioskach byłoby wystarczające. Niepotrzebnie także umieszczone zostały w podsumowaniu elementy oceny przygotowanej dysertacji (s. 234). Tą wyrazić powinni recenzenci.

Praca, wraz z bibliografią oraz aneksem, liczy 348 stron, zawiera liczne tabele, tablice i rysunki wzbogacające oraz porządkujące prowadzone rozważania i wywody naukowe. Literatura przedmiotu została dobrana właściwie, jest w pełni adekwatna do omawianej problematyki i obejmuje łącznie 242 pozycje zwartych, czasopiśmienniczych oraz publikowanych w Internecie. Powołanych zostało także 16 aktów prawnych. Liczba wykorzystanych pozycji jest imponująca, podkreślenia wymaga zwłaszcza duża ilość wartościowych publikacji anglo- i niemieckojęzycznych. Doktorantka wybrała liczące się i aktualne pozycje. Wprawdzie stopień ich wykorzystania w pracy bywa różny, jednak Autorka starała się rzetelnie dokumentować formułowane poglądy, oceny, sądy i wnioski, co znalazło odzwierciedlenie w bardzo licznych przypisach i powołaniach (łącznie jest ich 378). Korzystanie z bardzo rozbudowanego aneksu, liczącego w sumie 91 stron, byłoby z pewnością łatwiejsze, gdyby Autorka zamieściła na jego początku spis zamieszczonych w nim załączników. Warto zastanowić się także, czy rzeczywiście wszystkie zawarte w nim materiały są dla przedstawienia rezultatów pracy niezbędne.

Reasumując recenzowana praca zawiera wszystkie elementy, które w świetle obowiązujących wymogów powinna posiadać rozprawa doktorska. Ilość i problematyka rozdziałów jest poprawna. W pełni pozwoliła Autorce przedstawić temat i osiągnąć postawione w pracy cele. Uwzględniając zatem wymagania stawiane dysertacjom doktorskim stwierdzam, że od strony formalnej praca doktorska magister Angeliki Pabian je spełnia.

Ocena merytoryczna rozprawy

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Uwarunkowania rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce”, scharakteryzowano na podstawie źródeł wtórnych, głównie literatury zwartej i czasopiśmienniczej, rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce. Historyczne uwarunkowania stanowią wprowadzenie w problematykę, przed którą stanął obecnie sektor szkolnictwa wyższego. W tej części pracy mgr Angelika Pabian skupiła się na przedstawieniu przemian transformacyjnych, które wyznaczyły główne ramy prawne funkcjonowania uczelni w realiach gospodarki rynkowej, opisała także kwestię włączenia Polski w realizację postanowień Procesu Bolońskiego. Rozdział pierwszy kończy się omówieniem kwestii przygotowania strategii rozwoju szkolnictwa wyższego. Autorka postrzega ją jako konieczność wynikającą z aktualnych i przyszłych warunków rynkowych. Rozdział I pracy uznać należy za tło historyczne, społeczne i polityczno-prawne rozważań poczynionych w kolejnych częściach dysertacji. Tło ważne, choć niekoniecznie podniesione do rangi rozdziału.

Drugi rozdział dysertacji zawiera treści opisujące kwestie funkcjonowania rynku edukacji wyższej w Polsce. Zaprezentowano w nim ujęcie marketingowe, jak i ekonomiczne rynku usług edukacyjnych w sektorze szkolnictwa wyższego, akcentując tym samym rynkową działalność uczelni, która występując w roli oferenta świadczy przygotowaną przez siebie usługę edukacyjną osobom pragnącym podnieść swój poziom wykształcenia. Całość poruszonych w rozdziale II problematyki zamyka temat cen i kosztów kształcenia oraz kwestie finansowania uczelni z podziałem na sektor publiczny i niepubliczny. Na uwagę zasługuje bardzo rzetelna analiza opisywanych zjawisk, ukazująca badane kwestie na przestrzeni lat 1990 – 2014, poszerzona w przydatku popytu na edukację o prognozę Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego do roku 2020.

W trzecim rozdziale rozprawy przybliżone zostały zagadnienia koncepcji marketingowej stanowiącej podstawę orientacji rynkowej tak w przedsiębiorstwach nastawionych na zysk, jak i w organizacjach niedochodowych. Krytyczna analiza dotychczasowych ujęć i definicji orientacji rynkowej przedsiębiorstwa zaowocowała autorską próbą zdefiniowania tego pojęcia (s.105-106). Próbę tę uznać należy za interesującą, wartościową, a także ważną w kontekście zaprojektowanych przez Doktorantkę badań, przeprowadzonych w ramach realizacji postawionych celów rozprawy. W rozdziale przedstawione zostały również rozważania dotyczące wyznaczników orientacji rynkowej oraz powstałych w oparciu o te wyznaczniki skal do oceny stopnia rynkowego zorientowania organizacji. Trzecią część pracy zamyka kwestia adaptacji zasad marketingowych do zarządzania organizacją o charakterze non profit.

Na stronach trzeciego rozdziału, Autorka zwraca również uwagę na obserwowaną zmianę paradygmatów w marketingu, w tym także tych odnoszących się do tworzenia długookresowych relacji z klientami (s.90). C.K. Prahaland i V. Ramaswamy w pracy pt. „Przyszłość konkurencji”, zwracają uwagę, że wykształca się nowy paradygmat tworzenia wartości dla klientów. Klienci w coraz większym stopniu są włączani w procesy zarządzania współczesnymi przedsiębiorstwami i współtworzą unikatową wartość, przyczyniając się do kreowania przewagi konkurencyjnej na współczesnym, wymagającym rynku. Wymienieni autorzy podkreślają, że wspólne wysiłki klienta i firmy – rozszerzona sieć firmy wraz ze wspólnotami klientów – współtworzą wartość przez indywidualizację doświadczeń, które są wyjątkowe dla każdego klienta. To twierdzenie rzuca wyzwanie podstawowym założeniom dotychczasowego systemu przemysłowego – założeniom dotyczącym samej wartości, procesu tworzenia wartości i istoty relacji między przedsiębiorstwem a klientem. Zgodnie z tym nowym paradygmatem firma i klient współtworzą wartość w punktach interakcji. Wiele organizacji przedstawia się na ten nowy sposób myślenia i działania, w którym istotną rolę odgrywa gospodarka oparta na wiedzy i nowoczesnych mediach elektronicznych. Czy Doktorantka uważa za słuszny tego rodzaju paradygmat i w jaki sposób może umiejscowić go w obszarze zarządzania uczelnią przedsiębiorczą?

Kończąc ocenę teoretycznej części recenzowanej pracy doktorskiej warto zwrócić uwagę także na fakt, że Autorka dokonała nie tylko zręcznej kompilacji wielu pozycji źródłowych przedstawiających poglądy i stanowiska innych autorów, lecz dokonała również ich krytycznej analizy oraz systematyzacji.

Tytuł rozdziału czwartego pracy „Metodyczne problemy badania orientacji rynkowej” wydaje się być niedookreślony. O badanie orientacji rynkowej kogo lub czego bowiem chodzi? Doktorantka dookreśla jednak tą niewiadomą treścią rozdziału, prezentując rozważania nad „metodycznymi problemami badania orientacji rynkowej” organizacji. Autorka omawia dwa podejścia, jak pisze „metodologiczne”: techniczne oraz uwzględniające wpływ struktur władzy w organizacji na decyzje marketingowe (s. 9 i s. 128). Nie do końca zatem jasnym dla mnie jest, czy Doktorantka właściwie rozumie i rozróżnia pojęcia „metodologii” i „metodyki”. Prosiłbym zatem o uspokojenie recenzenta i wyjaśnienie tej kwestii. Rozdział kończy się krytyczną analizą dotychczasowych badań nad rynkowym zorientowaniem przedsiębiorstw oraz jednostek non profit prowadzonych w polskich realiach gospodarczych.

Rozdział piąty silnie wiąże się z tematyką rozdziału czwartego i tak, jak wcześniej sugerowano, powinien stanowić część jednego, metodycznego rozdziału pracy. W rozdziale szczegółowo omówiono założenia przeprowadzonych badań pierwotnych oraz wykorzystane

metody, techniki i narzędzie badawcze. Wiele uwagi poświęcono kwestii doboru próby. Piątą część pracy kończy procedura badania wraz z założeniami analizy uzyskanych wyników badań ankietowych. Uwagę zwraca rzetelność opisu przyjętych założeń, zastosowanych procedur, wykorzystanych metod i technik badawczych oraz duża wiedza Doktorantki w tym zakresie. Postawione przez mgr Angelikę Pabian hipotezy zostały wysunięte poprawnie. Autorka wykorzystowała metodę logicznego tłumaczenia faktów, które dotyczyły rozważania relacji między doniesieniami naukowymi, a obserwowaną rzeczywistością. W procesie stawiania hipotez wykorzystowała również metodę rozumowania przez analogię, czyli metodę tzw. krytycznej parafrazy. Analizując treści zawarte w rozdziale piątym zaleciłbym Doktorantce większą dyscyplinę terminologiczną względem pojęć „wskaźnik”, „współczynnik”, czy „metoda”, „technika” których nie można uznawać i stosować jako synonimów.

Ostatni, szósty rozdział rozprawy, zatytułowany „Poziom orientacji rynkowej uczelni w świetle badań własnych”, zawiera omówienie rezultatów przeprowadzonych przez mgr Angelikę Pabian badań, z uwzględnieniem charakterystyki dwóch pobranych prób (grupy pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni oraz studentów), stosunku respondentów do zjawiska urynkowienia oraz rozpoznania poziomu zorientowania rynkowego uczelni reprezentowanych przez ankietowanych (wskaźnik PORU). Analizę zebranego materiału empirycznego pod kątem weryfikacji postawionych hipotez poprzedzono sprawdzeniem rozkładu cech metryczkowych respondentów. Dokonano testowania tych zmiennych celem sprawdzenia rozkładu cech identyfikowanych wśród ankietowanych oraz ocenianych przez nich podmiotów (uczelni) pod kątem reprezentatywności próby w ramach poszczególnych cech. Rozdział zawiera również weryfikację, postawionych na stronie 150 rozprawy, hipotez badawczych. Dokonane przez Doktorantkę ustalenia oraz sformułowane wnioski ocenić należy bardzo wysoko. Dostarczają one wiedzę o charakterze teoretycznym i praktycznym, mogącą przynieść wymierne korzyści obu stronom: szkołom wyższym i ich interesariuszom. Szkoda tylko, że sam opis badań, jak i prezentacja uzyskanych wyników przyjmuje charakter narracji właściwy bardziej raportom z badań niż rozważaniom prowadzonym na kartach rozprawy doktorskiej.

Uzyskane przez Autorkę wyniki dostarczyły interesującego materiału analitycznego, pozwalając osiągnąć postawione we wstępie rozprawy cele (s.7) oraz ustosunkować się do przyjętych hipotez badawczych (s.150). Magister Angelika Pabian w swej pracy odnosi się do uzyskanych rezultatów, wykazując sprawność analityczną i interpretacyjną oraz umiejętność formułowania uogólniających konkluzji.

Zwieńczeniem rozważań prowadzonych na kartach rozprawy jest jej podsumowanie, w którym sformułowane zostały główne wnioski, wynikające z przeprowadzonych studiów literaturowych i analiz wyników własnych badań empirycznych.

Konkluzje końcowe

Rozprawa doktorska magister Angeliki Pabian pt. „Wyznaczniki i przesłanki rynkowej orientacji szkół wyższych w Polsce” jest udanym rozwiązaniem problemu naukowego zawartego w tytule rozprawy. Autorka zrealizowała cele pracy i zweryfikowała postawione hipotezy badawcze. Praca wnosi do poruszanej problematyki nowe i interesujące treści. Recenzowana dysertacja jest przykładem oryginalnego, autorskiego opracowania, napisanego na wysokim poziomie naukowym.

Konkludując, stwierdzam, że praca spełnia wymogi Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.) oraz Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 03 października 2014 r. w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzenia czynności w przewodach doktorskich i habilitacyjnych oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, w związku z tym wnoszę o jej przyjęcie przez Radę Wydziału Zarządzania, Informatyki i Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, dopuszczenie do publicznej obrony oraz wyróżnienie stosowną nagrodą.

Katowice, dnia 27.03.2015 r.